

*Tidskrift för
politisk filosofi*

Nº 3 2023 — årgång 27

Bokförlaget *Thales*

↓ Recension

TOMMY ANDERSSON: *Demokratiparadoxen*
Stockholm: Fri tanke, 2023.

I DEMOKRATIER TENDERAR beslut att ske medelst omröstning. Det betyder inte att omröstningar är nödvändiga för demokratin. Små sammanlutningar kan klara sig utan. Men när enheten är stor och deltagarna många är det svårt att föreställa sig demokrati med mindre än att det finns utrymme för omröstningar. Det innebär att valet av omröstningsmetod är betydelsefullt. Ska enkel majoritet tillämpas, eller krävs absolut eller till och med kvalificerad majoritet? Får deltagarna rösta på ett eller flera alternativ? I val på nationell nivå finns en uppsjö av valsystem att välja mellan. Och till detta kommer frågor om hur valkretsarna ska utformas, om det alls ska finnas några? Bör det finnas spärrar för små partier? Och så vidare.

I boken *Demokratiparadoxen* riktar nationalekonomen Tommy Andersson sökarljuset mot det besvärande förhållandet att omröstningar inte alltid genererar det förväntade utfallet. En omröstning har ett *paradoxalt* utfall när detta inte stämmer överens med vad »det sunda förnuftet förväntar sig» (s. 11). Det har sin förklaring i att det inte finns någon helt tillförlitlig metod för att översätta många enskildas beslut till ett kollektivt beslut. Det beslut som blir utfallet av en omröstning riskerar att bero på metoden som använts snarare än på hur deltagarna röstat.

Boken ger läsaren en mycket pedagogisk och bitvis underhållande genomgång av de många olika paradoxer som dokumenterats i litteraturen: Ostrogorskis paradox, Condorcetparadoxen, Alabamaparadoxen, avrundningsparadoxen, frånvaroparadoxen, tvillingparadoxen, och några till. Kanske är den mest intressant just Ostrogorskis paradox, uppkallad efter den ryske 1800-tals sociologen Mosei Ostrogorski.

Anta att fem väljare har i uppgift att välja en kandidat av två möjliga. De båda kandidaterna är antingen »för» eller »emot» tre olika förslag: höja skatten, mer pengar till skolan, nedskärningar i försvaret. Anta vidare att väljarna lägger sin röst på den kandidat som har samma åsikt som hon själv i minst två av frågorna. Om väljare 1 är »för» att höja skatten och »för» mer medel till skolan, och kandidat A är »för» samtliga tre förslag emedan B är »emot» dem, kommer väljare 1 alltså att rösta på A. Låt oss anta att tre av väljarna röstar på A eftersom de alla är »för» två av förslagen. Resultatet är att A går segrande ur omröstningen eftersom A får tre röster av fem möjliga. Det innebär vidare att kollektivets beslut är »för» att höja skatten, ge mer pengar till skolan och att skära ned budgeten för försvaret eftersom den vinnande kandidaten är »för» de förslagen.

Men det visar sig nu att utfallet hade blivit ett annat om väljarna i stället hade röstat direkt på förslagen och inte på kandidater. Den kandidat som valdes (A) stöds visserligen av en majoritet men även de tre väljare som röstade för A är alltså »emot» ett förslag vardera. Dessutom finns det två väljare som är »emot» alla tre förslagen. Totalt finns det alltså nio röster »emot» ($2 \times 3 + 3 \times 1$) och endast sex röster »för» (3×2). Skulle väljarna röstat på direkt på förslagen hade det funnits en majoritet »emot» var och en av dem.

Slutsatsen är att en direktdemokrati inte nödvändigtvis leder till samma utfall som representativ demokrati. Detta är en slags paradox givet förväntningen att utfallet av omröstningar ska avgöras av hur väljarna röstar – inte av metoden som använts. Men så är det alltså inte i detta fall. Ostrogorskis paradox visar att utfallet i vissa fall bestäms av omröstningsmetoden. Om direktdemokrati hade tillämpats skulle utfallet bli att inget av förslagen antagits. Med representativ demokrati blir utfallet istället att alla förslagen antas.

Som Andersson påpekar i boken är det osannolikt att Ostrogorskis paradox ska inträffa i verkliga val – sannolikheten uppskattas till mellan en och fyra procent. Följaktligen ska vi i allmänhet förvänta oss att utfallet blir detsamma oavsett om omröstningen sker med direktdemokratiska metoder eller inte.

Å andra sidan, om sannolikheten är en till fyra procent kommer paradoxen att uppstå en gång av hundra eller till och med en gång av tjugofem. Givet att det sker ett väldigt stort antal omröstningar i värld-

den kan vi följaktligen förvänta oss paradoxala resultat relativt ofta. I Sverige har vi visserligen bara val vart fjärde år. Men varje val består i själva verket av flera omröstningar eftersom kandidaterna till riksdagen utses per valkrets. Med 29 valkretsar är det 29 omröstningar som äger rum vid varje val. Med val till regioner och kommuner ökar antalet omröstningar ytterligare. Helt osannolikt är det följaktligen inte att det osannolika inträffar.

Frågan är emellertid på vilket sätt paradoxerna utgör ett problem för demokratin. Anderssons bok ger många upplysande insikter om hur »de värsta fallgroparna» kan undvikas. Men varför det är viktigt att undvika dem är inte helt klart. Varför är en omröstning som leder till ett paradoxalt utfall ett demokratiproblem? Kunde vi helt enkelt säga att det viktiga är att majoriteten bestämmer. Att utfallet blir olika beroende på vilken omröstningsmetod som används kanske inte spelar någon roll givet att utfallet kan beskrivas som en funktion av hur en majoritet har röstat.

Andersson menar att förekomsten av en paradox är problematisk för demokratin eftersom den undergräver *syftet* med omröstningen. Vad menas med det? Kanske utgör den så kallade Alabamaparadoxen ett bra exempel. När mandatet i en vald församling fördelas efter resultatet av omröstningar i mindre enheter (valkretsar, delstater o.s.v.) och när andelen mandat per enhet bestäms av deras befolkningsstorlek, förväntar vi oss inte att en enhet får *färre* mandat om det totala antalet mandat *ökar*. Men så *kan* bli fallet. Det beror på att det inte finns någon given metod för att avrunda. Behovet av att avrunda uppstår naturligt eftersom mandatet är färre än antalet röster och det därför krävs en metod som avgör hur de »sista» mandatet ska fördelas med hänsyn taget till resttermerna (de röster som blir över när alla mandat fördelats proportionerligt).

Frågan är emellertid vilket demokratiskt syfte som har förfelas när Alabamaparadoxen uppstår. Kanske är syftet att åstadkomma »perfekt proportionalitet». Så formulerad tycks det onekligen vara problematiskt att en enhet får färre mandat trots att antalet mandat som fördelas har ökat. Men å andra sidan vet vi nu att »perfekt proportionalitet» kan beskrivas matematiskt på olika sätt och därför kan uppnås med olika metoder som ibland leder till olika utfall. Frågan är därför om det finns något bestämt syfte som alls har förfelats. Är inte

problemet snarare att vi felaktigt tror oss veta vad »perfekt proportionalitet» innebär?

Svårigheten är också att veta *vilket* det demokratiska syftet är. Antag till exempel att syftet är att »undvika stora skevheter i fördelningen av mandat mellan olika enheter». Givet det syftet är det inte något problem om något enskilt mandat ibland fördelas på ett sätt som är kontraintuitivt. Syftet är ju inte längre att åstadkomma perfekt proportionalitet. Syftet är att undvika *stora* skevheter. Och det verkar de flesta metoder klara av.

Det går förstås att formulera det »demokratiska syftet» med en omröstning i än mer allmänna ordalag. Om syftet enbart är att undvika att beslutet är diktatoriskt kommer det inte att ha någon betydelse alls huruvida fördelningen av mandat är proportionerlig, eller om utfallet blivit något annat om deltagarna hade röstat direkt på förslag i stället för på kandidater.

Det finns sannolikt goda skäl för vissa uppfattningar om vad det demokratiska syftet med en omröstningsmetod bör vara och mindre goda skäl för andra uppfattningar. Enligt Andersson brukar de omröstningsmetoder som används anses »fånga demokratins innersta kärna» (ss. 28, 127). Kanske går det att läsa Anderssons bok som en kritik av det antagandet. I slutet av boken hävdar Andersson att valet mellan olika omröstningsmetoder bör göras utifrån en avvägning mellan olika och motstridiga hänsyn. Att undvika somliga paradoxer är viktigare än att undvika andra. Jag läser detta som att Andersson till slut hamnar i den troligen rimliga slutsatsen att ingen omröstningsmetod fångar demokratins kärna. Och kanske hade det varit upplysande att ha just detta påstående som bokens övergripande tes. →

Ludvig Beckman